

УДК 342.4:340.12(100).321.02

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.11>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ФЕДЕРАТИВНИХ ДЕРЖАВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Панасюк О.П.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри права,
Волинський інститут ім. В'ячеслава Липинського,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID: 0000-0002-9871-3441
e-mail: sasha-.p@ukr.net*

Лопоха В.В.,

*кандидат юридичних наук, директор,
Волинський інститут ім. В'ячеслава Липинського,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID: 0009-0002-4966-2411
e-mail: maup_lutsk@ukr.net*

Панасюк О.П., Лопоха В.В. Конституційно-правові основи територіальної цілісності федеративних держав: історико-правовий аналіз.

У статті досліджуються конституційно-правові основи територіальної цілісності федеративних держав, акцентуючи увагу на історичних та сучасних прикладах. Розглядаються випадки успішної та невдалої сецесії, а також правові механізми, що використовуються для запобігання сепаратизму. На прикладі держав, таких як Іспанія, США, Канада, Індія та Німеччина, аналізується роль конституційних положень у підтримці єдності держави. Важливим аспектом дослідження є розподіл компетенції між федеральними органами та суб'єктами федерації, який забезпечує баланс інтересів та запобігає внутрішнім конфліктам. Особлива увага приділяється принципу субсидіарності та ролі суб'єктів федерації у державному управлінні, що сприяє збереженню територіальної цілісності. Авторами підкреслюється важливість інтеграційних механізмів та конституційних гарантій для підтримання стабільності федеративних держав.

У статті визначено, що територіальна цілісність федеративних держав забезпечується через комплекс конституційно-правових норм, які регламентують відносини між федеральними органами та суб'єктами федерації. До таких норм відносяться чіткий розподіл компетенцій, де федеральні органи відповідають за загальнодержавні питання, такі як оборона та зовнішні зносини, а суб'єкти федерації мають повноваження в сферах місцевого управління. Принцип субсидіарності передбачає залучення суб'єктів федерації до державного управління, що забезпечує баланс інтересів та запобігає внутрішнім конфліктам. Крім того, вища юридична сила федеральної конституції, механізми федерального втручання в разі загроз цілісності, а також єдність економічного простору сприяють стабільності та єдності федеративної держави, ефективно протидіючи сепаратистським рухам. З'ясовано, що участь суб'єктів федерації у процесі внесення змін до конституції гарантує їхнє представництво та захист інтересів, запобігаючи одностороннім змінам у державному устрої. Важливу роль відіграє державна мова, яка сприяє національній єдності та запобігає етнічним конфліктам, що є критичним для багатонаціональних федерацій. Крім того, представництво суб'єктів федерації в загальнодержавному парламенті забезпечує їхній вплив на прийняття ключових рішень, сприяючи більш збалансованій політиці та зміцнюючи зв'язки між центральною владою та регіонами.

Ключові слова: федерація, територіальна цілісність, конституційно-правові основи, сепаратизм, сецесія, субсидіарність, розподіл компетенції, конституційні гарантії.

Panasiuk O.P., Lopokha V.V. Constitutional and legal foundations of territorial integrity in federal states: historical and legal analysis.

The article explores the constitutional and legal foundations of the territorial integrity of the federal states, focusing on historical and contemporary examples. The authors examine cases of successful and unsuccessful secession, as well as legal mechanisms used to prevent separatism. We take Spain, the USA, Canada, India, and Germany, as the examples to analyze the role of constitutional provisions in maintaining state unity. A key aspect of the study is the distribution of competencies between federal structures and federation subjects, which ensures a balance of interests and prevents internal conflicts. A great attention is paid to the principle of subsidiarity and the role of federation subjects in governance, contributing to the preservation of territorial integrity. The authors emphasize the importance of integration mechanisms and constitutional guarantees in maintaining the stability of the federal states.

The article establishes that the territorial integrity of federal states is ensured through a set of constitutional and legal norms that regulate the relations between federal authorities and the subjects of the federation. These norms include a clear distribution of competencies, where federal authorities are responsible for national issues such as defense and foreign relations, while the subjects of the federation have powers in local governance. The principle of subsidiarity involves the participation of the federation's subjects in state governance, ensuring a balance of interests and preventing internal conflicts. Additionally, the supreme legal authority of the federal constitution, mechanisms of federal intervention in case of threats to integrity, and the unity of the economic space all contribute to the stability and unity of the federal state, effectively countering separatist movements. It is determined that the participation of federation subjects in the process of constitutional amendments guarantees their representation and protection of interests, preventing unilateral changes in the state structure. The state language plays an important role, promoting national unity and preventing ethnic conflicts, which is critical for multinational federations. Furthermore, the representation of federation subjects in the national parliament ensures their influence on key decision-making, promoting more balanced policies and strengthening ties between the central government and the regions.

Key words: federal states, territorial integrity, constitutional and legal foundations, separatism, secession, subsidiarity, distribution of competencies, constitutional guarantees.

Постановка проблеми. Проблема територіальної цілісності є фундаментальною для збереження стабільності та функціонування усіх без винятку держав. З огляду на сучасні політичні, економічні та соціальні виклики, проблему сепаратизму та збройних конфліктів дослідження історико-правових аспектів цієї проблеми набуває особливої актуальності.

Історія XX та поч. XXI ст. відома прикладами розпаду ряду федеративних держав, зокрема Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії, Ефіопії та Еритреї. Ці приклади показують, що недостатність правових механізмів і гарантій може призвести до дезінтеграції навіть потужних федеративних держав. Суб'єкти федерації здебільшого не мають права сецесії, тобто виходу зі складу союзу. Такі спроби можуть відбуватися і зазвичай призводять до внутрішніх конфліктів або навіть до збройного протистояння. Достатньо згадати прагнення південних штатів утворити окрему державу, що призвело до громадянської війни в США у 1861–1865 рр., або бажання католицьких кантонів вийти зі Швейцарської конфедерації, яке спричинило збройне протистояння в 1847–1849 рр., а також російсько-чеченські війни. Проте XX ст. продемонструвало випадки успішної реалізації сецесії як мирним шляхом (вихід Сінгапуру з федерації Малайзії), так і за допомогою збройної боротьби (відокремлення Бангладеш від Пакистану). Водночас сучасні федеративні держави, такі як Бельгія, Індія, Іспанія, Велика Британія та Канада також стикалися з постійними викликами щодо збереження своєї територіальної цілісності через сепаратистські рухи в окремих їх регіонах. Тому аналіз правових механізмів, що використовуються федеративними країнами, допомагає виявити ефективні інструменти для запобігання сепаратизму та підтримання державної єдності.

Метою дослідження є аналіз правових механізмів, що забезпечують територіальну цілісність федеративних держав. Дослідження спрямоване на вивчення історичних та правових аспектів розподілу компетенції між федерацією та її суб'єктами, а також виявленню принципів, які сприяють збереженню єдності та стабільності федеративних держав. Дослідження має на меті порівняти різні підходи, використовувані у конституціях федеративних держав, і оцінити їхню ефективність у підтриманні територіальної цілісності та запобіганні сепаратизму.

Стан опрацювання проблеми. Теоретичним підґрунтям наукової розробки проблематики конституційно-правових основ територіальної цілісності федеративних держав стали праці фахівців у галузі конституційного права та федералізму. Науковою основою обраної теми стали дослідження таких науковців, як О.В. Стогова, У.М. Дорош, Л.С. Гамбург, О.В. Забзалюк, К.П. Данічева, Г.Г. Абасов, а також праці О.В. Коротюка та О.В. Лавриновича. Системний аналіз їхніх робіт дозволяє синтезувати характерні риси федералізму та визначити його принципи. Найважливіші наукові праці зосереджуються на проблемах асиметрії федерацій, зарубіжному досвіді децентралізації, територіальному устрою, теоретичних і методологічних підходах до федералізму, історичних аспектах становлення місцевого самоврядування та конституційно-правових гарантіях прав автономій. Водночас, в Україні відсутні комплексні теоретико-правові дослідження, що охоплюють весь спектр питань, пов'язаних із забезпеченням територіальної цілісності федеративних держав, що підкреслює необхідність подальшого вивчення досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. У сучасних федеративних державах актуальним залишається питання зміцнення конституційних гарантій державної єдності та територіальної цілісності. Ці гарантії закріплені в конституційних правових нормах, які регламентують федеративні відносини та забезпечують збереження єдності та цілісності кожної федерації. Конституційно-правові основи федеративного устрою охоплюють такі ключові аспекти, як розподіл компетенцій між центральною владою та суб'єктами федерації, забезпечення прав суб'єктів федерації, захист державної цілісності, а також механізми вирішення конфліктів між різними рівнями влади.

Ефективне функціонування федеративних держав залежить від чіткого розмежування компетенцій між центральною владою та суб'єктами федерації. Зазвичай таке розмежування повноважень прописано в Основному Законі, який має найвищу юридичну силу. Конституції різних країн використовують декілька підходів для розмежування компетенцій. Перший – виключна компетенція, де питання вирішуються лише на рівні федерації або суб'єктів федерації [1, с. 13]. Другий – спільна компетенція, яка може включати конкуруючу компетенцію, де суб'єкти мають право на регулювання за відсутності федеральних законів; переважне регулювання федерацією, коли федерація встановлює рамкові закони, а суб'єкти їх конкретизують; а також виконання законів, прийнятих федерацією, на рівні суб'єктів [2, с. 201].

Виключна компетенція федерації означає, що лише федеральні органи мають повноваження щодо питань загальнодержавного значення, таких як оборона, зовнішні зносини, грошовий обіг, податкова система, організація федеральних органів влади та регулювання відносин з суб'єктами федерації. Виключна компетенція суб'єктів федерації охоплює питання державного управління, які органи суб'єкта федерації можуть вирішувати самостійно і під свою відповідальність. Наприклад, до таких питань належать формування і виконання місцевого бюджету, охорона громадського порядку, управління культурою і освітою, організація місцевого самоврядування тощо. У рамках своєї компетенції представницькі органи суб'єктів федерації можуть приймати місцеві закони. Які саме законодавчі акти можуть приймати суб'єкти федерації, визначається федеральною конституцією. Наприклад, у США штати можуть мати власні цивільні та кримінальні закони, тоді як у Німеччині, Австрії та Швейцарії діють єдині федеральні цивільні та кримінальні кодекси. Це залежить від розподілу компетенції між союзом та його членами. Спільна (конкуруюча) компетенція федерації та її суб'єктів означає, що владні повноваження щодо певних питань належать і федеральним органам, і органам суб'єктів федерації. Спільна компетенція передбачає видання закону центром з наступним детальним правовим регулюванням з боку суб'єкта федерації [3, с. 75-76].

Вища юридична сила федеральної конституції є ключовою гарантією територіальної цілісності держави. Наприклад, у статті 51 Конституції Швейцарії зазначено, що Союз гарантує конституції кантонів, якщо вони не суперечать союзному праву [4]. Це положення сприяє збереженню єдності системи державного управління, конституційної законності та зміцненню федеративних відносин. У конституційному законодавстві федеративних держав питання розподілу компетенцій регулюються різними методами. Всі федерації можна поділити на кілька груп залежно від їхнього підходу до цього питання.

Перша група включає федерації, конституції яких визначають лише перелік питань, що підпадають під виняткову компетенцію федерації. Решта питань належать до компетенції суб'єктів федерації. Така система діє в Австралії, Бразилії, Мексиці, США, Швейцарії [4]. У цих федераціях поступово формується сфера спільної компетенції, визначена через тлумачення конституції

органами конституційного нагляду. У США ця система доповнюється принципом «розуміючих повноважень», де нові питання автоматично відносяться до компетенції федерації, забороняючи деякі дії як федеральному уряду, так і штатам.

Друга група охоплює федерації, де конституції містять детальну регламентацію двох сфер компетенції: виняткової компетенції федерації та / або виключної компетенції суб'єктів (наприклад, Канада), або конкуруючої компетенції (наприклад, Німеччина). У Канаді перелік питань, що належать до компетенції суб'єктів, є остаточним, тоді як у Німеччині залишкова компетенція належить суб'єктам, але федерація має пріоритет у законодавстві [5, с. 230].

Третя група представлена федераціями з триланковою системою розподілу компетенцій, як в Індії та Малайзії. Тут перша група охоплює виключну компетенцію федерації, друга – компетенцію членів союзу, що може переходити до федерації в певних ситуаціях, а третя – спільну компетенцію, де пріоритет мають закони, прийняті союзним парламентом.

Четверта група найскладніша і представлена австрійською моделлю. Конституція Австрії передбачає чотири варіанти розподілу повноважень: виключна компетенція федерації, законодавство федерації з виконанням на рівні земель, загальні принципи законодавства федерацією із конкретизацією землями, і виключна компетенція земель. Ця система забезпечує гнучкість у розподілі владних функцій між різними рівнями державного управління.

Суб'єкти федерації здійснюють свої повноваження через власні органи влади та управління, які регулюються або союзними конституціями, як в Індії (за винятком штатів Джамму і Кашмір та Сіккім), або частіше конституціями самих суб'єктів, як у США, Мексиці, Аргентині, Німеччині та Швейцарії [6, с. 51]. Австрійська конституція, наприклад, визначає основи системи влади та управління у землях, а детальні норми щодо організації та функціонування органів влади регулюються конституціями самих земель.

У федеративній державі влада повинна функціонувати за принципом субсидіарності, який передбачає участь суб'єктів федерації у здійсненні державної влади [3, с. 71]. Це відображено у структурі парламентів, які зазвичай складаються з двох палат, одна з яких є органом представництва суб'єктів федерації [7, с. 106]. У багатьох країнах, таких як США, Швейцарія, Аргентина, Бразилія та інші, рівне представництво суб'єктів у парламенті забезпечується через прямі вибори. Наприклад, у Сенаті Конгресу США обираються по два сенатори від кожного штату. У семи федераціях (Австрія, Німеччина, Індія, Малайзія, ОАЕ, Нігерія, Канада) представництво у верхній палаті парламенту залежить від чисельності населення. У Німеччині, наприклад, кожна земля представлена в Бундесраті не менше ніж трьома депутатами, а землі з більшою чисельністю населення мають більше представників. Стаття 50 Основного Закону Німеччини зазначає, що через Бундесрат землі беруть участь у законодавстві та управлінні Федерацією, а також у справах Європейського Союзу [8].

Унікальною є структура верхньої палати парламенту Ефіопії, де Палата Федерації представляє інтереси націй, національностей і народів, забезпечуючи представництво кожної етнічної спільноти. Навіть у федеративних державах з однопалатними парламентами, таких як Коморські Острови чи Федеративні Штати Мікронезії, представництво від кожного суб'єкта забезпечується на конституційному рівні, що підкреслює важливість участі суб'єктів федерації у державному управлінні.

Через унікальну політико-територіальну структуру Федеративна Республіка Боснія і Герцеговина не має інституту президентства, як у багатьох інших федеративних державах. Замість цього функції глави держави виконує колегіальний орган – Президія Боснії і Герцеговини. До складу Президії входять три представники основних етнічних груп: боснієць, хорват і серб, які обираються безпосередньо від суб'єктів федерації [9]. Ця структура забезпечує активну участь Республіки Сербської та Федерації Боснії і Герцеговини в державному управлінні, як через Палату народів Парламентської асамблеї, так і через федеральну Президію. Такий підхід реалізовує принцип субсидіарності та забезпечує справедливе представництво всіх ключових етнічних груп у процесах прийняття державних рішень.

Єдність економічного простору є ключовим елементом стабільності федеративної держави. Вона поєднує суб'єкти федерації в єдине ціле через міцні економічні зв'язки [10, с. 108]. Це досягається шляхом запровадження єдиної грошової одиниці для всієї держави, закріпленням федеральним законом єдиної системи оподаткування, збору податків до федерального бюджету та встановленням загальних принципів зборів та оподаткування. Конституційно забороняється створення митних

кордонів, мит, зборів та будь-яких інших перешкод для вільного руху послуг, товарів і фінансів на території країни. Більшість сучасних федерацій використовують схожі конституційно-правові засоби для забезпечення єдності економічного простору. Винятком є лише Конституція Об'єднаних Арабських Еміратів, яка проголошує ОАЕ «єдиним економічним і митним союзом», що є більш характерним для конфедерацій [11, с. 13]. Руйнування єдиного економічного простору та розрив економічних зв'язків між суб'єктами федерації можуть стати однією із причин розпаду держави, як це сталося з Радянським Союзом, Югославією та Чехословаччиною.

Забезпечення високого рівня економічного та соціального розвитку суб'єктів федерації є важливим аспектом конституційного ладу. Наприклад, Конституція Швейцарії містить комплекс заходів для забезпечення економічної стійкості кантонів та їх фактичного рівноправ'я [12, с. 86]. Союз враховує економічний розвиток окремих регіонів та надає підтримку менш розвиненим регіонам. У Швейцарії три десятих частини загальної суми податків надходять кантонам, з яких не менше однієї шостої використовується для фінансового вирівнювання. Також не менше двох третин чистого прибутку національного банку Швейцарії надходить кантонам. При наданні субсидій з федерального бюджету враховуються фінансові можливості та рівень економічного й соціального розвитку кантонів, як це передбачено статтями 99, 100, 103, 128, 135 Конституції Швейцарії [4].

Суттєвий розрив у соціально-економічному розвитку суб'єктів федерації може породити відцентрові сили, які ставлять під загрозу цілісність країни. Наприклад, у 1965 році економічно розвинений штат Сінгапур вийшов зі складу Малайзії та був проголошений незалежною державою. Різний рівень економічного розвитку суб'єктів федерації та послаблення економічних зв'язків між ними можуть дестабілізувати федерацію, посилюючи прагнення до незалежності більш розвинених регіонів.

Єдність федерації забезпечується завдяки централізованим регулюючим механізмам, які підтримують злагоджену взаємодію між різними її суб'єктами. Однак ефективність такої взаємодії неможлива без спільної комунікаційної основи. В даному контексті державна мова відіграє ключову роль у забезпеченні цієї комунікаційної єдності. Вона виступає зв'язковим елементом між федерацією та її суб'єктами, а також між самими суб'єктами, що формують федеративну державу.

У багатьох федераціях декілька мов мають статус державних. Наприклад, ст. 4 Конституції Швейцарії визначає німецьку, французьку, італійську та ретороманську як державні мови [10, с. 26]. У Конституційному акті Канади 1982 р. поняття «державна мова» не вживається; натомість англійська та французька мови мають статус офіційних, з рівними правами та привілеями щодо їх використання у державних органах. У провінції Квебек, згідно з резолюціями Національної асамблеї, прийнятими у 1974 і 1977 рр., лише французька мова має статус офіційної. У деяких поліетнічних федераціях конституції визначають одну державну мову для сприяння національній єдності та запобігання етнічним конфліктам. Наприклад, у Індії державною мовою є хінді, у М'янмі – бірманська, у Нігерії – англійська, в Ефіопії – амхарська, оромо, сомалі. Це спрямовано на прискорення процесу формування єдиної нації, консолідацію суспільства, уникнення етносепаратизму та зміцнення федеративної державності.

Одним із важливих аспектів підтримання територіальної цілісності є регулювання зміни меж між суб'єктами федерації. Порядок зміни меж між суб'єктами федерації на основі добровільності та з урахуванням думки населення встановлено конституційними нормами різних федеративних держав. Наприклад, стаття 18 Конституції Бразилії детально регулює такий процес, передбачаючи можливість злиття, розділення, приєднання або створення нових штатів чи федеральних територій шляхом проведення плебісциту серед зацікавленого населення та ухвалення відповідного закону Національним конгресом [13, с. 501].

Конституція Нігерії 1999 р. встановлює складний порядок зміни меж між штатами. Пропозиції про створення нового штату мають отримати підтримку двох третин депутатів обох палат Національної Асамблеї, законодавчих органів зацікавлених штатів та рад муніципальних утворень. Проект федерального закону виноситься на регіональний референдум, результати якого мають бути затверджені кваліфікованою більшістю голосів депутатів рад муніципальних утворень, розташованих на території нового штату, а також Національною Асамблеєю. Конституція Індії вимагає від федеральних органів запитувати думку штатів щодо зміни їхніх меж, об'єднання або створення нового штату на їхній території. Однак ця вимога не є обов'язковою для федеральної влади, і зміни можуть здійснюватися звичайним парламентським законом. Винятком є штат Джамму і Кашмір, межі якого можуть змінюватися лише за його згодою.

Виникнення надзвичайних ситуацій іноді вимагає втручання федеральної влади. В такому випадку може застосовуватися федеральна інтервенція (втручання), що передбачає тимчасову зміну компетенції органів влади суб'єктів федерації через вилучення певних повноважень для усунення загроз конституційного ладу, забезпечення правопорядку та ін. [11, с. 11]. Федеральне втручання можливе лише після вичерпання всіх погоджувальних процедур. Цей інститут закріплений у нормативних документах більшості федеративних держав та визначає форми, підстави для його застосування, уповноважені органи влади, заходи конституційно-правового примусу, порядок реалізації, тимчасові зміни в розподілі повноважень між федеральними органами та суб'єктами федерації, а також особливий режим правового регулювання під час втручання.

Аналіз конституцій федеративних держав показує різні форми федеральної інтервенції, такі як директивні вказівки суб'єктам федерації, дострокове припинення повноважень їхніх органів влади, пряме президентське управління. Наприклад, у Німеччині ст. 37 Основного закону дозволяє федеральному уряду за згодою Бундесрата вживати заходів примусу щодо земель, які не виконують свої обов'язки, покладені на них федеральним законодавством. В Австрії Федеральний конституційний закон 1920 р. передбачає можливість розпуску законодавчих органів суб'єктів федерації, якщо прийнятий ними закон порушує конституційні процедури і може завдати шкоди федерації [14, с. 86]. В Індії Конституція регулює пряме президентське управління, коли Президент може тимчасово перебрати на себе повноваження штатів у разі неспроможності забезпечити управління конституційними методами [15, с. 100-101]. Федеральна інтервенція у США та країнах Латинської Америки часто включає застосування збройних сил для відновлення правопорядку та запобігання сепаратизму. У США федеральна інтервенція здійснюється на підставі Конституції та Акту про повноваження Президента 1792 р. Конституція Бразилії надає Президенту право запроваджувати стан федерального втручання у таких випадках: 1) для збереження цілісності держави; 2) у разі іноземної інтервенції або втручання одного суб'єкта Федерації на територію іншого; 3) при серйозному порушенні громадського порядку; 4) для забезпечення вільної діяльності гілок влади в суб'єктах Федерації; 5) для реорганізації фінансів суб'єкта Федерації, якщо він припинив платежі за консолідованим боргом протягом двох років поспіль (за винятком форс-мажорних обставин); 6) для забезпечення виконання федерального закону, судового ордеру чи судового рішення; 7) для підтримання республіканської форми правління, представницької системи та демократичного порядку, а також для захисту прав людини, муніципальної автономії та підзвітності уряду [13]. Залежно від обґрунтувань для федерального втручання, місцева влада може бути розпущена до проведення нових виборів або обмежена у виконанні своїх повноважень (ст. 35 Конституції Бразилії) [15, с. 102].

Інститут федерального втручання широко застосовується в багатьох сучасних федеративних державах. Президенти США неодноразово використовували національну гвардію для придушення антирасистських протестів та боротьби з масовими заворушеннями в окремих штатах. В Аргентині федеральне втручання відбувалося понад двісті разів у різних провінціях. У Бразилії також періодично здійснювалось федеральне втручання. В Індії пряме президентське правління запроваджувалося понад сто разів для забезпечення демократичного управління в штатах і подолання фракційних суперечностей у їхніх органах влади.

Роль суб'єктів федерації у процесі внесення змін до конституції федеративної держави є надзвичайно важливою. Схвалення поправок суб'єктами федерації є ключовим механізмом, що забезпечує їх конституційний статус та служить бар'єром проти односторонніх змін. Таке схвалення необхідне для внесення поправок до конституції або інших законів, які стосуються статусу суб'єкта федерації. Без цього процесу прийняття відповідних рішень може бути ускладнено або навіть заблоковано [16, с. 34]. Акт схвалення суб'єктів гарантує, що зміни в конституційному статусі враховують їхні інтереси та демократичні принципи. Цей підхід є типовим для багатьох федеративних держав. Вимоги щодо кількості суб'єктів, які повинні підтримати конституційні зміни, варіюються. Наприклад, у США для прийняття конституційних поправок необхідна підтримка двох третин голосів в обох палатах Конгресу, а також ратифікація трьома четвертими штатів [17, с. 33]. В Індії для цього необхідне схвалення не менше половини всіх штатів, тоді як у Мексиці потрібно отримати дві третини голосів у федеральному Конгресі та узгодження із законодавчими органами більшості штатів.

На тлі розглянутих конституційно-правових основ територіальної цілісності федеративних держав, варто звернути увагу на сучасні приклади спроб сепаратизму та відокремлення регіонів

від федерації. Ці випадки наочно демонструють, як закріплені в конституціях положення часто стикаються з викликами в реальному житті, коли регіони, мотивовані економічними, культурними чи історичними факторами, прагнуть самовизначення і незалежності.

Одним із прикладів сепаратизму в країнах ЄС, на яку ми б хотіли звернути увагу, стала спроба Каталонії відокремитись від Іспанії. Цей випадок став важливим прецедентом у політичній та правовій практиці, оскільки відображає конфлікт між правом на самовизначення і принципом територіальної цілісності. Незважаючи на проведені в Каталонії референдуми, конституційно-правові норми Іспанії не дозволили досягти здобуття незалежності регіону. Основний Закон Іспанії підкреслює неподільність країни, визнаючи при цьому право на автономію. Коли Женеалітет Каталонії намагався реалізувати право на самовизначення, Конституційний Суд Іспанії неодноразово визнавав ці дії неконституційними. Наприклад, Декларація про суверенітет Каталонії 2013 р. була швидко призупинена судом [18, с. 257]. Референдуми 2014 та 2017 рр. мали лише консультативний характер і не отримали юридичної сили.

Міжнародне право також стикається з труднощами у цьому контексті. Принцип самовизначення, закріплений у Статуті ООН, часто суперечить принципу територіальної цілісності. У випадку з Каталонією ця дилема набула особливої гостроти. Незважаючи на підтримку незалежності серед каталонців, міжнародна спільнота, зокрема Європейський Союз, висловила підтримку територіальній цілісності Іспанії.

Політична нестабільність, що настала після проголошення незалежності Каталонією в 2017 р., призвела до жорстких заходів з боку іспанського уряду. Уряд Іспанії посилався на положення Конституції про неподільність країни, зокрема, ст. 2, яка встановлює «непорушну єдність іспанської нації». Застосування ст. 155 вперше в історії дозволило центральному уряду втрутитися в справі автономії для відновлення конституційного порядку, взяти під контроль регіон, розпустити парламент і усунути керівників регіону з посад. Конституційний Суд Іспанії скасував ряд нормативних актів, прийнятих Женеалітетом Каталонії, таких як Закон «Про правовий та установчий перехідний період Республіки Каталонія». Суд постановив, що ці акти суперечать конституційним принципам єдності держави і перевищують повноваження регіональної влади. Уряд Іспанії використав конституційні механізми і судові рішення для унеможливлення виходу Каталонії зі складу держави, демонструючи пріоритет територіальної цілісності над регіональним самовизначенням [19].

Висновки. Аналіз досліджуваної теми дозволяє зробити висновок про важливість вищої юридичної сили федеральної конституції як фундаментальної гарантії єдності та стабільності держави. Принцип субсидіарності та залучення суб'єктів федерації до здійснення державної влади є ключовими елементами, що сприяють збереженню територіальної цілісності. Розподіл компетенцій між федерацією та її суб'єктами, детально регламентований конституціями, забезпечує баланс інтересів та запобігає одностороннім змінам. Приклади з конституційного права Бразилії, Нігерії, Іспанії, Індії, США та інших держав демонструють різноманітність підходів до регулювання змін меж і статусу суб'єктів федерації, але всі вони спрямовані на підтримку територіальної цілісності та демократичної репрезентації.

Сучасні приклади збереження територіальної цілісності федеративних держав підкреслюють важливість інтеграційних механізмів і конституційних гарантій. У Німеччині, наприклад, федеральне право має перевагу перед правом земель, що запобігає конфліктам і забезпечує координацію між рівнями влади. Канадська конституція, дозволяючи розширювати компетенцію федерації, демонструє адаптивність до нових викликів.

Історико-правовий аналіз показує, що ефективне функціонування федеративних відносин залежить від чітких правових механізмів, які забезпечують баланс між інтересами федерації та її суб'єктів, а також сприяють демократичному розвитку і зміцненню державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дорош У.М. Зарубіжний досвід децентралізації влади та можливості його імплементації в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 2019, № 10, с. 16–19.
2. Забзалюк Д.Є., Забзалюк О.В. Теоретичні та методологічні підходи до визначення поняття і сутності федералізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія «Юридичні науки»*, 2017, № 884, с. 193–204.

3. Гамбург Л.С. Державна влада: територіальний устрій і децентралізація: монографія. Lambert Academic Publishing, 2018, 220 с.
4. Коротюк О.В., Лавринович О.В. Конституції країн світу: Швейцарська Конфедерація, Королівство Норвегія, Фінляндська Республіка. Видавництво ОВК, 2021, 180 с.
5. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019, 328 с.
6. Данічева К. П. Історичний аспект становлення та розвитку моделей місцевого самоврядування на прикладі Німеччини та Швейцарії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Серія «Право»*, 2022, Вип. 34, с. 47–55. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21345/20750>.
7. Стогова О.В. Проблеми асиметрії у сучасних федеративних системах. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: Питання політології*, 2007, № 785, с. 105–110.
8. Коротюк О.В., Лавринович О.В. Конституції країн світу: Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Швеція. Видавництво ОВК, 2021, 370 с.
9. Коротюк О.В., Лавринович О.В. Конституції країн світу: Республіка Словенія, Боснія і Герцеговина, Республіка Північна Македонія. Видавництво ОВК, 2021, 164 с.
10. Стогова О.В. Основні типи федерації: порівняльний аналіз. *Правовий вісник Української академії банківської справи*, 2015, № 1 (12), с. 25–28.
11. Гамбург Л.С. Державний територіальний устрій конфедерації у порівняльній характеристиці моделей федеративної та конфедеративної держав. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2017, № 4.
12. Конституційно-правова модель місцевого самоврядування в Швейцарії / за ред. к. ю. н. О.М. Чернеженко: монографія. Київ: Ліра-К, 2017, 192 с.
13. Конституція Федеративної Республіки Бразилії від 5 жовтня 1988 р. Конституції зарубіжних країн. Харків: ФІНН, 2009, с. 431–518.
14. Абасов Г.Г. Проблеми визначення конституційно-правових гарантій прав місцевого самоврядування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*, 2013, Вип. 59, с. 83–89.
15. Зінченко О.В., Щербина В.А. Особливості індійського і бразильського федералізму: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*, 2020, № 1, с. 99–102.
16. Купрій В. Правове регулювання процесу внесення змін до конституцій окремих держав світу (порівняльно-правовий аспект). *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*, 2017, № 6-2 (28), с. 33–38.
17. Самофалов Л.П., Олійник В.В., Шумний А.О. Актуальні питання вдосконалення основного закону України порівняно з деякими положеннями Конституції США. *Право і суспільство*, 2019, № 2 (частина 2), с. 32–37.
18. Гуцало Л., Міщук Г. Каталонські референдуми 2014 р. та 2017 р.: позиції центральної та регіональної влади. *Eminak*, 2021, с. 256–265.
19. Ріпа В., Філоненко І., Філоненко Ю. Каталонський сепаратизм – виклик єдності Іспанії та Європи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*, 2018, № 1, с. 80–88.